

LAGRÅDET

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2022-01-25

Närvarande: F.d. justitieråden Martin Borgeke och Mari Andersson samt justitierådet Petter Asp

Ett särskilt brott för hedersförtryck

Enligt en lagrådsremiss den 22 december 2021 har regeringen (Justitiedepartementet) beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i brottsbalken.

Förslaget har inför Lagrådet föredragits av kanslirådet Cecilia Eneman.

Till Lagrådet har det inkommit en skrift från en person vid namn Göran Johansson.

Förslaget föranleder följande yttrande.

Lagrådet har valt att inleda yttrandet med huvudförslaget.

4 kap. 4 e § brottsbalken

Allmänna synpunkter på förslaget

I lagrådsremissen föreslås att ett nytt brott, med brottsbeteckningen *hedersförtryck*, ska införas i 4 kap. brottsbalken. Förebilden för det nya brottet har varit främst bestämmelserna i 4 kap. 4 a § om straff för grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning (jfr även bestämmelsen i 4 kap. 4 b § om olaga förföljelse). De gärningar som föreslås kriminaliserade som hedersförtryck är redan straffbelagda var för sig och i ett inte obetydligt antal fall torde också bestämmelserna om grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning kunna tillämpas.

För hedersförtryck ska enligt förslaget den dömas som mot en person begår brottsliga gärningar enligt 3 eller 4 kap., 5 kap. 1 eller 2 § eller 6 eller 12 kap. brottsbalken eller enligt 24 kap. lagen (1988:688) om kontaktförbud om var och en av gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och ett syfte med gärningarna har varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. Straffskalan för brottet föreslås vara fängelse i lägst ett och högst sex år.

Förslaget om en ny straffbestämmelse om hedersförtryck är ett led i arbetet med att motverka hedersrelaterat våld och förtryck.

En lagstiftningsåtgärd som för inte så länge sedan vidtogs i detta syfte var att det i föreskriften med omständigheter som ska anses försvårande vid straffvärdebedömningen (29 kap. 2 §) infördes en ny punkt (p. 10) i vilken det anges att det ska ses som försvårande om ett motiv för brottet har varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder (se prop. 2019/20:131; ikraftträdande den 1 juli 2020). Det kan visserligen

ifrågasättas om det finns skäl att så snart efter nyss nämnda reform vidta ytterligare åtgärder som åtminstone delvis har samma syfte. Det gäller inte minst som det i rättspraxis har klarlagts att det förhållandet att upprepad brottslighet begås mot en och samma person kan medföra att straffvärdet vid flerfaldig brottslighet bedöms vara högre än annars (jfr "Upprepade grova våldtäkter mot barn", NJA 2019 s. 238 p. 12 och 14 och "Upprepade övergrepp i rättssak" NJA 2019 s. 747 p. 42 och 43).

Samtidigt finns det skäl som talar för att införandet av ett särskilt brott där flera gärningar läggs ihop efter mönster av bl.a. fridskränkingsbrotten innebär att sådana straffvärdefaktorer som reglerna tar sikte på kommer att få ett större genomslag än om de beaktas enbart via 29 kap. 2 §.

En straffbestämmelse som den föreslagna innebär – på motsvarande sätt som vid fridskränkingsbrotten – att det tydliggörs att det straffvärda i ett upprepat och systematiskt kränkande handlande, som i och för sig kan utgöras av relativt lindriga gärningar, ska beaktas och att allvaret i brottsligheten ska bedömas sammantaget som en helhet. Lagrådet har förståelse för lagstiftningsmetoden.

Lagrådet vill emellertid i sammanhanget framhålla att brottstyper av det här slaget innebär att man undergräver betydelsen av 30 kap. 3 § andra stycket – eftersom de innebär att alla de olika brotten kommer att behandlas enligt samma påföljdsnorm. (Jfr i sammanhanget även "Nio månaders förföljelse" NJA 2020 s. 216.)

Brottstypens avgränsning i förhållande till minimistraflet

Ett problem med det förslaget till det nya brottet hedersförtryck är att minimistraflet är högt samtidigt som det rekvisit i utredningsförslaget – ägnade att allvarligt skada självkänslan – som medgav en bedömning av det sammantagna allvaret i gärningarna har strukits.

Om man till det lägger att gärningar som utgör brott enligt de i straffbestämmelsen utpekade kapitlen och paragraferna kan ha ett mycket begränsat straffvärde blir problemet påtagligt. För en tillämpning av det nya brottet kan det räcka med ett handlande som består i ett antal ofredanden eller några fall av ringa skadegörelse, dvs. brott vars straffvärde i normala fall sammantaget inte når upp till mycket mer än allmänna fängelseminimum, som är 14 dagar, eller eventuellt inte ens till fängelsenivå. I situationer av detta slag ska enligt förslaget fängelse i minst ett år dömas ut.

I sammanhanget måste alltså hållas i minnet att det syfte som anges i paragrafen kan föreligga också vid sådana brott som vart och ett för sig framstår som bagatellartade. Att låta den omständigheten att syftet med gärningarna har varit att bevara eller återupprätta hedern hos någon enskild person eller grupp av personer verka så starkt straffvärdehöjande att brottet straffvärdemässigt hamnar på fängelse i åtminstone ett år är kort sagt inte rimligt.

Också brottet olaga förföljelse innebär, liksom det nu föreslagna brottet, att ett antal gärningar får läggas samman och anses utgöra ett brott utan att det finns något värderande kvalificerande rekvisit (jfr ägnad att-rekvisitet i 4 kap. 4 a §) som ska vara uppfyllt. Vid den brottstypen är emellertid straffminimum fängelse i 14 dagar, varför frånvaron av ett sådant rekvisit knappast utgör något problem.

Lagrådet är införstått med att sådana handlingar som avses med hedersförtryck i regel är mycket kännbara för den som utsätts för dem, men att det ofta förhåller sig på det sättet gör det inte godtagbart att underlåta att avgränsa straffbestämmelsens tillämpningsområde så att den träffar också fall som uppenbart är långt mindre straffvärda än vad minimistraffet ger uttryck för.

Här vill Lagrådet peka på att situationen i många fall säkert kan vara den som beskrivs i lagrådsremissen på s. 23 ("att leva i en hedersrelaterad miljö innebär att allt genomsyras av det hedersrelaterade våldet och förtrycket"), men att förhållandena också kan se annorlunda ut fastän de är sådana att straffbelagda gärningar begås mot en familjemedlem med ett "hederssyfte". Uttryckssättet i motiven illustrerar att man har haft en viss situation för ögonen samtidigt som straffbestämmelsen inte har utformats så att den träffar bara sådana fall.

Om minimistrafvet ska läggas på den föreslagna nivån är det alltså enligt Lagrådets uppfattning nödvändigt att det straffbara området avgränsas ytterligare i relation till vad som föreslås i remissen. En brottsförutsättning med en liknande funktion som den som fanns i utredningsförslaget måste ingå i den nya brottskonstruktionen. Lagrådet har dock förståelse för bedömningen att en brottsförutsättning som tar sikte på om gärningarna har varit ägnade att allvarligt skada självkänslan inte är lika träffande här som vid fridskränkingsbrotten. Men om lagstiftningen inte kompletteras med en avgränsande brottsförutsättning kan det faktiskt diskuteras om den inte skulle kunna ses som diskriminerande mot vissa grupper.

Sammantaget kan Lagrådet, med den konstruktion och den straffskala som brottet har getts i lagrådsremissen, inte annat än avstyrka förslaget.

Synpunkter på förslagets olika delar

Med det sagt om förslagets grundläggande konstruktion övergår Lagrådet till att lämna synpunkter av mer lagteknisk art.

En första fråga som Lagrådet då vill lyfta är att det, för att hedersförtryck ska föreligga, krävs att syftet har varit antingen att bevara eller att återupprätta en persons eller familjs, släkts eller

annan liknande grupps heder. Men det kan knappast uteslutas att ett handlande i "hederssyfte" i stället sker som en sorts (olaglig) bestraffning avseende något för gärningsmannen misshagligt handlande. I situationer av detta slag, där den bestraffande kanske uppfattar det så att det varken är möjligt att bevara eller att återupprätta hedern, eftersom den av henne eller honom uppfattas som en gång för alla förlorad, skulle den föreslagna bestämmelsen inte bli tillämplig (och för övrigt inte heller straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § 10). Det nu sagda belyser ytterligare att det i förslaget angivna "hederssyftet" kan vara svårt att bevisa – vilket också har framhållits av vissa remissinstanser, t.ex. Svea hovrätt, Hovrätten för Västra Sverige och Örebro universitet.

Enligt förslaget till straffbestämmelse, liksom enligt straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 §, ska det alltså anses försvårande att en gärning har begåtts för att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. I lagstiftningsärendet gällande straffskärpningsregeln (se prop. 2019/20:131 s. 30 ff.) riktade flera remissinstanser kritik mot att det i lagtexten talades om "heder" och önskade markera att det inte är fråga om det i vanligt språkbruk positivt värdeladdade ordet heder utan i stället om uppfattningen att någons heder är beroende av andras beteende och åsikten att det skulle vara godtagbart att försvara sin heder med hot och våld. I stället föreslogs att uttrycket "föreställning om heder" skulle användas som en markering av lagstiftarens avståndstagande från att någons heder används som argument för att begå brott.

Som framgått ansågs i det lagstiftningsärendet att invändningar som riktades mot förslaget på denna punkt saknade tillräcklig bärkraft. Det är därmed begripligt att det även i det nu aktuella förslaget talas endast om "heder". Detta hindrar inte att Lagrådet känner en viss tveksamhet i förhållande till den använda terminologin. Inte heller vid förra lagstiftningsstillfället var Lagrådet i sitt yttrande (se a. prop.

s. 146) alldeles bekvämt med användandet av begreppet "heder", låt vara att invändningen då närmast gick ut på att "heder" inte kan sägas ha en entydig innebörd.

På motsvarande sätt som Lagrådet gjorde i det förra lagstiftnings-ärendet kan Lagrådet nu, inte minst mot bakgrund av att begreppet "heder" finns i 29 kap. 2 §, acceptera bestämmelsens utformning på denna punkt.

Det är dock svårt att se det rationella i att ha olika skrivningar i straffbestämmelsen och i straffskärpningsregeln. I remissen föreslås att *syftet* med gärningarna ska vara det angivna "hedersrelaterade" medan det i straffskärpningsregeln talas om *motivet* för brottet. I lagrådsremissen anges (s. 36) att den aktuella brottsförutsättningen ska förstås på samma sätt som motsvarande rekvisit i straffskärpningsbestämmelsen. Om det nu är på det viset, vilket i och för sig framstår som naturligt, vill Lagrådet förorda att samma ord används i bägge bestämmelserna. Det kan tilläggas att båda orden – syfte och motiv – förekommer i den allmänna motiveringen i lagrådsremissen (se t.ex. s. 20) såsom synonymer. Om man anser att ordet "syfte" bättre ger uttryck för det som straffbestämmelsen tar sikte på bör 29 kap. 2 § ändras på motsvarande sätt. (Som Lagrådet ser det är "motiv" ett bredare begrepp eftersom det också omfattar rent bakåtblickande skäl till att begå brottet, men det spelar i sammanhanget kanske mindre roll eftersom de båda avsikterna som anges i paragrafen – bevara och återupprätta – är framåtblickande till sin karaktär.)

En särskild fråga är vad som är avsett att gälla i den situationen att det inte rör sig om en ensam gärningsman utan "underbrodden" begås av flera personer i samverkan eller att det förekommer anstiftan eller medhjälp till dessa brott. I remissen görs det en del uttalanden som

har bäring på vad som mera allmänt kan beskrivas som medverkansfrågan (se t.ex. s. 19 överst, men även s. 23).

Uttalandet på s. 19 görs i ett sammanhang där det nyss har sagts att också försök, förberedelse och stämpling till brott kan ingå bland de underbrott som tillsammans kan utgöra hedersförtryck. Det som sägs beträffande medverkan kan emellertid läsas både som ett uttalande om att medhjälps- och anstiftansgärningar till brott enligt de relevanta kapitlen och paragraferna kan ingå bland de underbrott som kan ligga till grund för ansvar för hedersförtryck, men också som ett allmänt uttalande om att medhjälp och anstiftan är straffbelagt i relation till hedersförtryck (och till de däri ingående brotten).

Om man avser det sist nämnda, dvs. endast att medhjälp och anstiftan är straffbelagt i relation till hedersförtryck, är det fråga om en helt okontroversiell upplysning. Men om man avser att medhjälps- och anstiftansgärningar kan ingå bland underbrotten måste det ifrågasättas om det finns täckning i lagtexten för uttalandet. Den som begår medhjälp eller anstiftan till brott kan knappast – såsom det sägs i den föreslagna lagtexten – anses "[begå] brottsliga gärningar mot en person enligt 3 eller 4 kap, 5 kap. 1 eller 2 §, 6 eller 12 kap." etc. utan i stället brott enligt 23 kap. Detta understryks av att lagstiftaren i många andra sammanhang använder ord som "begå eller annars medverka till". I sammanhanget bör också framhållas att det – om man önskar föra in medhjälps- och anstiftansgärningar såsom en del av de underbrott som kan ligga till grund för hedersförtryck – rimligen bör göra en analys av huruvida motsvarande bör gälla vid fridskränkingsbrotten och olaga förföljelse.

Motsvarande fråga kan väckas beträffande försök, förberedelse och stämpling. Såvitt Lagrådet kan se berördes denna fråga inte när fridskränkingsbrotten infördes i slutet av 1990-talet. I en senare proposition (se prop. 2012/13:108 s. 15) har emellertid angetts att

också försök, förberedelse och stämpling omfattas av den hänvisning till de olika kapitlen som följer av paragrafen. Frågan aktualiserades i samband med att skadegörelse infördes som ett brott i brottskatalogen avseende fridskränkingsbrotten och det hänvisades då till 12 kap. 5 §. Det förhållandet att det i 12 kap. 5 § särskilt föreskrivs att försök till skadegörelse är straffbelagt skulle alltså innebära att försök till skadegörelse utgör ett brott enligt 12 kap. Slutsatsen är inte självklar. Det kan hävdas att också försök är ett brott enligt 23 kap., men i den här delen har förarbetsuttalandet i vart fall visst stöd i lagtexten.

Vad gäller 23 kap. 4 § vill Lagrådet också lyfta ett par ytterligare frågor.

Enligt 23 kap. 4 § ska ansvar inte ådömas bara den som har utfört en straffbelagd gärning utan även annan som har främjat denna ”med råd eller dåd”. Den som inte är att anse som gärningsman ska, om han eller hon har förmått annan till utförandet, dömas för anstiftan till brottet och annars för medhjälp till det. Detta innebär att även den som är gärningsman (eller medgärningsman) enligt terminologin i brottsbalken ingår i kretsen av medverkande. Samtidigt används uttrycket ”medverkande” av och till för att beteckna endast anstiftare och medhjälpare (se. t.ex. rättsfallet ”Företagsboten och fängelsestraffet” NJA 2012 s. 826). Det är viktigt att språkbruket i en kommande proposition är tydligt och konsekvent.

Om lagstiftningsärendet förs vidare är det också nödvändigt att det reds ut hos vem – endast hos gärningsmannen (eller medgärningsmannen) eller också hos övriga medverkande – som det särskilda ”hederssyftet” ska ha förelegat för att det ska vara möjligt att döma för hedersförtryck. Skrivningarna i remissen överst på s. 23 antyder närmast att ett ”hederssyfte” ska krävas hos alla medverkande, även hos exempelvis en medhjälpare. Något sådant skulle emellertid knappast stämma överens med hur det vanligen brukar förhålla sig i

motsvarande fall. Normalt räcker det enligt svensk rätt att det kvalificerade uppsåtet finns hos gärningsmannen, dvs. hos den som skapar medverkansobjektet eller huvudgärningen, varvid det för ansvar för medhjälp eller anstiftan är tillräckligt att den (i snäv mening) medverkande har likgiltighetsuppsåt till att det kvalificerade uppsåtet finns hos gärningsmannen. Som Lagrådet ser det saknas det här skäl att avvika från vad som vanligen gäller.

Också när det gäller konkurrensfrågor, dvs. frågor om vilken eller vilka straffbestämmelser som ska tillämpas före andra i olika situationer när ett och samma handlande faller under mer än en bestämmelse, föranleder den föreslagna lagstiftningen synpunkter från Lagrådet.

I remissen anges (se s. 25) att allmänna konkurrensregler bör tillämpas. Med detta avses bl.a. att brott som är att anse som allvarligare än det föreslagna hedersförtrycksbrottet, dvs. har en strängare straffskala än hedersförtryck, inte ska ingå i detta brott som underbrott. I stället ska det dömas separat för sådana brott. Men tanken är också att hedersförtryck ska ha företräde framför fridskränkingsbrotten i 4 kap. 4 a §, vilka har med det föreslagna hedersförtrycksbrottet likalydande straffskalor.

Ett problem som kan uppstå med den lösning av konkurrensproblematiken som föreslås är att det förhållandet att det ska dömas särskilt för något allvarligare brott med "hederssyfte" kan riskera att innebära att de resterande brotten blir alltför få för att kunna uppfylla lagförslagets krav på att gärningarna ska utgöra ett led i en upprepad kränkning och att möjligheten att döma för hedersförtryck därmed skulle kunna gå förlorad. Om straffskalan för det allvarligare brottet inte skiljer sig så mycket från den föreslagna straffskalan för hedersförtryck skulle det i vissa fall kunna vara naturligare att inordna det allvarligare brottet som ett underbrott till hedersförtrycksbrottet, vars

straffvärde då i många fall kan öka väsentligt. Det kan därför finnas anledning att vara tydlig med att de angivna principerna för lösning av konkurrensproblem inte ska ses som annat än huvudregler (jfr t.ex. bedömningen i ”Tejningen” NJA 2013 s. 397 där Högsta domstolen dömde för ofredande enligt 4 kap. 7 § trots att det hade varit möjligt att döma för det typiskt sett allvarigare brottet miss-handel enligt 3 kap. 5 §).

Sedan är det väl inte alldeles givet att det alltid behöver vara så att hedersförtrycksbrottet ska ha företräde framför grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning. Enligt den allmänna motiveringen (s. 25) måste brottslighet som har begåtts med ett hederssyfte anses utgöra en så tydlig särreglering i förhållande till fridskränkingsbrotten att det föreslagna nya brottet bör ha företräde. Enligt Lagrådets mening bör det också här överlämnas till domstolarna att just i enlighet med de åberopade allmänna konkurrensreglerna avgöra företrädesordningen i det enskilda fallet.

Avslutningsvis vill Lagrådet notera att det i de kapitel som anges i den föreslagna paragrafen finns även brott som knappast kan utgöra underbrott till hedersförtryck, exempelvis arbetsmiljöbrott enligt 3 kap. 10 §, åverkan enligt 12 kap. 2 a § och tagande av olovlig väg enligt 12 kap. 4 §. Detta utgör i och för sig inget praktiskt problem, men det ger ett konstigt intryck eftersom man avseende 5 kap. har bemödat sig om att peka ut bara vissa brott. I sammanhanget kan också noteras att fridskränkingsbrotten samt olaga förföljelse, som i sig är brott som innefattar olika underbrott, formellt kan utgöra underbrott till hedersförtryck.

Hur brottstyper av den föreslagna modellen närmare ska konstrueras bör vid något tillfälle övervägas samlat.

2 kap. 5 §

Slutligen vill Lagrådet uppehålla sig något vid den ändring som föreslås i 2 kap. 5 §. Enligt förslaget ska det krav på dubbel straffbarhet som normalt gäller för att svensk domstol ska vara behörig att döma över brott som har begåtts utomlands inte avse det föreslagna nya brottet hedersförtryck. Flera remissinstanser har kritiserat detta ställningstagande.

Enligt den huvudregel som svensk rätt har anammat är svensk domstol inte behörig att döma över brott som har begåtts utanför Sverige om gärningen är fri från ansvar enligt lagen i det land där den har begåtts. Undantag från denna princip görs främst beträffande de allra allvarligaste brotten, dvs. brott som har ett minimistraff på fängelse i fyra år eller mer. Men också vissa brotts-typer med lägre minimistraff undantas. Det rör sig bl.a. om olika sexualbrott mot personer under 18 år samt om människohandel, äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott.

Avstegen från kravet på dubbel straffbarhet har typiskt sett byggt på att det råder en internationell samsyn i fråga om att dessa gärningar bör vara straffbelagda, låt vara att det på senare år har gjorts undantag där det knappast kan sägas att det finns någon sådan samsyn.

Det är naturligtvis så att ett slopande av kravet på dubbel straffbarhet skulle öka möjligheterna att vid svensk domstol lagföra hedersförtryck. De skäl för en sådan lagstiftningsåtgärd som anförs i remissen – att hedersförtryck har en tydlig och gränsöverskridande karaktär och är lika straffvärt om det begås utomlands – är i sig helt begripliga. Dessutom är som framgått redan äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott undantagna.

Samtidigt står det klart att ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet i sådana fall där det inte råder någon internationell samsyn om straffvärdheten innebär att Sverige ger uttryck för att det är folkrättsligt acceptabelt att lagföra utomlands förövade gärningar därför att de – enligt svensk rättsuppfattning – är påtagligt straffvärda. Detta kan öppna upp för andra stater att döma personer som i Sverige utför handlingar som är straffbara i dessa länder, men inte här. Det kan röra sig om handlingar där det enligt svensk ståndpunkt är uteslutet med ett straffrättsligt ansvar (ett exempel kan vara homosexuella handlingar, ett annat konstnärliga uttryck som uppfattas som hädiska). Lagrådet anser att denna konsekvens av ett avsteg från kravet på dubbel straffbarhet inte tillräckligt har beaktats. Som Lagrådet ser det finns det en risk för att man med en lagstiftning av detta slag förlorar mer än vad som står att vinna. Saken bör övervägas ytterligare om förslagen förs vidare till lagstiftning.